

countrymen, to show his vision of causation. Another important area of the proposed study is the analysis of Academician Sergiy Efremov's comments on the small homeland of Kobzar, which are the most competent of their time.

Results. First. Ukraine, the fatherland is 14 childhood years, and several years of adulthood during a short stay here. However, he was forever engrossed in the life and work of Genius. This is confirmed by "Daily Notes (Journal)", which became a stage in the tragic biography of the Poet and the Artist.

Second. The "Daily Notes (Journal)" fully attested to the greatness of our great countryman, his prophecy in thoughts and conclusions. Here is at least one of them: "Great Fulton and great Watt! Your young and fast growing baby is growing up, soon will eat whips, thrones and crowns, and diplomats and landlords will only be a bite, indulge like a schoolboy with a lollipop. What encyclopedists have started in France, will be finished by your colossal brilliant child on our planet. My prophecy is undoubtful".

In his commentary on the Diary, Sergei Efremov notes on this record, Poet states that his prophecy will inevitably come to pass, "as if wishing to emphasize and affirm this deep thought about the connection between revolution in technology and revolution in politics and social relations relying on history inherited. I am sure that for many these lines will be a great surprise, who from above used to look at "semi-literate" and "ignorant" Shevchenko.

Third. It is worth noting that the comments made by Academician Sergei Efremov - a remarkable study of the life and work of Taras Shevchenko - a creative achievement of a scientist who has left his name forever in the world Shevchenko study.

Key words: daily notes of Taras Shevchenko, small Motherland, mentions of childhood places, famous countrymen.

Одержано редакцією 2.04.2020
Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК 94(477-22):2-45«18/19»(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-87-94

КОРОЛЬОВА Інна Анатоліївна,
аспірантка кафедри теорії, історії
держави і права Кременчуцького
національного університету
ім. М. Остроградського,
Orcid ID: 0000-0002-1898-8577
e-mail: koroljova.inessa@gmail.com

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ МАТЕРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.: ТЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У дослідженні зроблено спробу аналізу теологічного виміру українського інституту материнства кінця ХІХ – початку ХХ ст. У статті розглянуто основні віхи людського життя, які пов'язані із народженням дітей крізь призму релігії. Для створення об'єктивної картини наведено приклади спотворення Божих заповідей, їх вибіркоче використання, а також застосування магічних засобів для досягнення людьми своїх цілей. Розкрито основні точки дотику пережитків язичництва та християнства, які безпосередньо впливали на всі сфери людського життя означеного періоду.

Ключові слова: світогляд, двовір'я, християнство, магія, ритуал, материнство, весілля, вагітність.

Постановка проблеми. ХХІ ст. стало часом тотальної європеїзації та гуманізації всіх сфер життя українського суспільства, величезним каталізатором гендерного підходу, впровадження якого мало на меті забезпечення цілісного розвитку особистості. Реалізація цього принципу неможлива без вивчення гендерного аспекту минувшини. Материнство – це не просто категорія природничих наук, а важлива складова історичного процесу, від виконання якої залежить якість майбутніх поколінь. Для того аби майбутнє української держави було безмарним, необхідно проаналізувати наявні помилки аби їх уникати у майбутньому.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – період боротьби між прагненням досягти християнського ідеалу та спокусою вдатися до язичницько-магічних практик, які суперечили вченню Церкви. Доказом сили дохристиянського релігійного світогляду виступають його

пережитки, що простежуються навіть на сучасному етапі. Ці язичницькі елементи перетворилися на невід'ємну частину нашої культури. Значна частина населення як зараз, так і на зламі XIX – XX ст., не хотіла (або не могла) відмежовувати «поганську» релігію від християнства, поєднуючи ці два компоненти воедино, порушуючи чистоту обох духовних традицій.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз літератури з проблеми українського інституту материнства показав, що це питання вивчене недостатньо. Існує величезний масив наукових робіт та періодичних видань, які дотичні до соціально-психологічного становища української родини або ж висвітлюють тяжке та морально-жертвоне положення сільської жінки-матері. Мало вивченими на сьогодні залишаються нетипові аспекти сімейного життя, дослідження яких дає змогу викрити гіперболізацію та спотворення численних християнських догм.

Спосіб життя селян, їх звичаї, традиції, забобони, постать жінки-матері та специфіку сімейного життя досліджують такі сучасні науковці: І.М. Петренко, А.Д. Білик, А.П. Пономарьов, Г.І. Кабакова, Ю.П. Присяжнюк, М.В. Гримич, І.В. Ігнатенко.

Мета статті висвітлити суперечності та протиріччя людської духовності, що були спровоковані вимушеним співіснуванням християнства та залишків язичництва, що втілювалося у формі магії, містики та забобонності.

Виклад основного матеріалу. Українському народові притаманний дуалізм світоглядних уявлень. Саме химерне поєднання абсолютно різних духовних систем вплинуло на формування специфічної народної свідомості. Феномен такого світогляду пояснюється співіснуванням трьох релігійних компонентів – демонологічного, міфологічного та християнського. Кожен з них відрізняється часом виникнення та існування, об'єктами поклоніння, сакральними обрядами та рівнем освіченості [5, 295]. Результатом протиборства ідей цих духовно-історичних нашарувань стало двовір'я, яке не вдалося побороти навіть зараз, у XXI ст. Попри сповідування переважною більшістю населення України християнства, люди несвідомо виконують деякі елементи язичницького культу: вірять у народні «містичні» прикмети, дотримуються архаїчних демонологічних традицій, радіють давньослов'янським «поганським» святам.

Ще у «Повісті минулих літ» йдеться про те, що церква дбала про те, щоб належно підкреслити перехід від язичництва до «благодаті» [2, 14]. Досвід XXI ст. показує, що досягти цієї мети духівництву так і не вдалося.

Релігія відіграла вирішальну роль у житті українського селянства кінця XIX – початку XX ст. Ще видатний український діяч церкви та науки – Атанасій Григорій Великий – називає релігію та церкву основними рушіями нашої історії. Науковець зазначає, що сутність цих двох понять успішно злилася із сутністю українського історичного процесу, ставши одним цілим: релігія уособлювала у свідомості нашого народу однозначне поняття добра, а церква дбала про його повну реалізацію в житті як конкретної людини, так і всієї української громади.

Християнізація вплинула не тільки на селянсько-хліборобський цикл свят, що стали для простого люду дороговказом для виконання тих чи інших польових робіт. Значні зміни відбулися і в звичаях, пов'язаних із перебігом людського життя. Народження, хрестини, шлюб, похорон – все це отримує християнські символи. Крім широкого впливу на соціум, християнство проникло і в поодинокі клітини народного авного організму – в кожному сім'ю. Під духовним впливом кровні родинні елементи поглибилися та «ушляхетнилися» [1, 11, 122]. Алогічний симбіоз язичництва та християнства позначився на функціонуванні українського інституту сім'ї. Ситуація ускладнилася тим, що, сформований міфологічний світогляд не давав змоги українцям слідувати настановам Церкви. Всі релігійні заповіді, догми, а іноді навіть текст Святого Письма, активно трансформувалися під впливом всезнаючого мирського люду. Сільські мудреці вміло підмінювали поняття, перекручували слова Апостолів, додавали від себе трактування того чи іншого незрозумілого їм нюансу. Саме ними була започаткована показова обрядовість, що з часом почала домінувати над чітко визначеним ідеалом праведного християнина.

Поряд із християнством, в житті українців кінця XIX – початку XX ст. продовжувала функціонувати віра у містику. Різні форми магії та чаклунства, які так полюбилися селянам

нашого краю, знайшли своє відображення у Біблії. Існуючи з давніх-давен, віщунство отримує єдине трактування від Отців церкви: визнається гидотою і всіляко засуджується. Цей факт був загальновідомим, але не переборов забобонність жителів України. Попри всі заборони Святого Письма звертатися до тих, хто викликає мертвих, поради не ходити до різних чарівників і не чинити духовну наругу над собою (Лев. 19:31), в будь-якій складній ситуації в хід йшла стара-«добра» магія. Не дуже лякалися і відьми із віщунами, які заслуговували смертної кари за свій гріх, як було зазначено у Біблії (Лев. 20:6, 27) [8, 125].

Релігія не оминула і постать жінки-матері. В численних релігійних текстах возвеличується постать жінки, що вносило ясність у родинний побут. Роль матері – найпочесніша у Біблії, де слово «мама» згадується більше 300 разів [4, 3]. Серед релігійних настанов є заповідь про те, що матір слід поважати нарівні з батьком: «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!».

Култ Богородиці був у великій пошані серед українців цієї доби: храми Діви Марії, численні молитви, пісні, ікони – все це було практичними розсадниками культу жінки, культу матері, зокрема, в найшляхетнішому понятті того слова. На думку Атанасія Григорія Великого завдяки християнству й Церкві український народ впродовж своєї історії не потребував жодних феміністичних рухів [1, 21].

Важливо наголосити на тому, що серед сільського соціуму, що нагадував велику родину, де всі знали одне одного, тому з інтересом спостерігали за кожним, було просто необхідно створити та всіляко підтримувати аскетичний образ богобоязливої особи. Для підтвердження глибини своєї християнської душі, люди вправно ходили до церкви, цитували Святе Письмо, рядки з якого почули від священника, активно накладали на себе хресне знамення, відсторонено молилися в храмі, дотримувалися всіх канонічних обрядів. От тільки наскільки це було щиро – відомо тільки Богу.

Чільне місце в українському інституті материнства займають протиріччя між поколіннями. Важливим аспектом виховання будь-якої родини було активне прищеплення традиційних сімейних цінностей. Для досягнення цієї благородної мети богобоязливий український люд використовував текст Святого Письма. Особливо припала до смаку заповідь дітям завжди слухати своїх батьків, адже це благоугодно Господу (Кол. 3:20). І все було б добре, аби хтось звернув увагу на інші слова Біблії, які дозволили б уникнути однобокості у процесі формування світоглядних орієнтирів у підростаючого покоління. Мова йде про пораду батькам не драгувати дітей своїх у процесі виховання (Єф. 6:4) [8, 439, 458]. Отже, стає зрозуміло, що люди слідували не всім порадам Церкви, а обирали для себе тільки ті, які їм підходили найбільше, інші ж – вперто не помічали або ігнорували.

Весілля – необхідна сходинка для досягнення сенсу життя будь-якої української жінки кінця ХІХ – початку ХХ ст., тобто – материнства. Доказ цього сміливого припущення варто шукати у багатому українському фольклорі. Тоді батьки казали про свою доньку на виданні: «До сім літ чеши, по семи літах стережи, ще й заплати кому, щоб взяв те лихо з дому». Такий прояв батьківської «любові» пов'язаний із матримоніальними традиціями українського традиційного суспільства: коли донька йшла жити до чоловіка, то її власна родина втрачала робочу силу та частину своїх статків у вигляді приданого. У відчаї батьки викукували: «Був би син, а невістки будуть» або «Хто годує дочки, той ходить без сорочки, а хто годує сини, той готує суми».

Згідно перепису населення 1897 р. в західних російських губерніях, точніше – на Поліссі, рівень шлюбності був одним із найвищих у Європі [6, 157, 158]. Ті ж «невдахи», які не «пізнали життя», холостяки і старі діви, складали меншість і відчували на собі всю «чарівність» християнської душі односельців та родичів.

Весілля – один з тих періодів в житті людей, який став полем бою між містиком та християнством, правом вибору дітей та батьківською «мудрістю». Історія знає чимало випадків, коли родичі безпосередньо впливали на вибір другої половинки своєму чаду. В такому разі, звичайно, почуття закоханих відходили на другий план, поступаючись місцем матеріальним статкам, які батьків цікавили більше, ніж моральний стан дитини. «Раніше було так: зустрічаються два господарі на базарі (а вони вже давненько знайомі, хоч і з різних сіл), ідуть у корчму і ведуть бесіду. Один каже: «У тебе є донька, а в мене – син, давай їх

оженимо». На цьому і порішили». Починаючи із середини ХІХ ст. будь-яке перешкоджання молодим одружуватися починає засуджуватися, а ближче до ХХ ст. – вважається гріхом.

Попри заборону втручатися у особисте життя дітей, зустрічалися випадки, коли діти дорого платили за свій непослух. За самовільне одруження сміливці каралися певними санкціями з боку батьків: позбавлялися спадщини, приданого, батьківського благословення, допомоги молодій сім'ї [9, 335, 336]. Крім цього непокірним дітям доводилося вислуховувати численні докори, в'їдливі коментарі, необгрунтовану критику свого обранця та звинувачення у невдячності, адже тільки погана дочка чи син могли так не по-людськи вчинити із батьками, не дослухавшись до них у питанні побудови власного життя. Проявом ініціативи у вирішенні особистих проблем діти ранили батьківську гордість і наймудріші враз забували, що «Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла ... (1 Кор. 13:4–7)» [8, 796], чим знову демонстрували своє справжнє обличчя, яке не мало нічого спільного із ідеалами християнства.

З одного боку, таїнство весілля носило християнізований характер: не проходило під час посту чи пісних днів та на великі релігійні свята. Обов'язковим компонентом весілля було вінчання, що відбувалося у п'ятницю чи неділю [6, 160, 162].

З іншого боку, воно не було позбавлене магії. В народі вірили, що розпущене волосся нареченої робило її вразливою. Під час весільного обряду, коли нареченій розплітали косу, знаходилися «добродійки», які спритно оволодівали пасмом її волосся для проведення чорних ритуалів. Достатньо було заховати трішки волосся біля дверей, і все – молода буде нещасною до кінця своїх днів. Подібну порчу могли звести не тільки на весіллі. Якщо хтось хотів смерті дівчині, то треба було покласти волосся до покійника в домовину. Якщо ж хтось робив такий обряд по відношенню до хлопця, то він ніколи не одружувався [6, 166].

Найболючішим способом заподіяти зло майбутнім батькам було викрадання шматка весільного короваю, що автоматично робило родину бездітною. Якщо ж хтось наважиться викрасти весільний вінок нареченої, то заволодіє її потомством. Долю та здатність народжувати молоді також можна знищити, одягнувши на неї чоловічий одяг.

Селяни були дуже стурбовані такими витівками відьом, тому проводили захисні обряди. Для захисту подружжя треба було розкласти і запалити солому перед будинком нареченої так, щоб крізь цей вогонь пройшов весільний «кортеж». Вогонь виконував функцію оберегу, а також слугував своєрідним індикатором чистоти нареченої. Якщо вона була «грішною», то мала обпектися під час виконання обряду.

Українці кінця ХІХ – початку ХХ ст. відрізнялися своєю жертовністю та вірою у містику. Під час весілля це проявлялося у обряді саджання нареченої на діжу, ціль якого – перевірка порядності дівчини. Якщо високою мораллю дівчина не могла похизуватися, то всляк унікала цього ритуалу, позаяк була впевнена в тому, що якщо вона приховає цей свій гріх, то всі її діти будуть помирати одне за одним, загине вся худоба у господарстві, сім років буде неврожай. Більше того, нещастя оповіє всю її родину, родину чоловіка і все село [6, 173, 169, 168]. І знову простежується прагнення виконати Божу заповідь, але спроба провалюється через домішок язичництва. Що ж до норм та догм християнства, то вони теж активно залучалися до сімейної обрядовості. Про повагу селян до Святих та самого Господа Бога свідчать їх запрошення на весілля:

«...Чи добре ви зробили,
Чи всьо-сьте село сходили,
Дружиньки спросили,
І старого і малого
І Господа святого?»

Українці здавна на весь світ славилися своєю працелюбністю, тому навіть такі дорогі гості не сиділи під час урочистостей без діла – Богородиця плела весільні вінки та допомагала прикрашати весільне деревце і коровай:

«... А кінець престолу Мати Христа
Плела віночки стоя:
Усе з шевлієчки та з полієчки
Та з червоної рожі ...»

Ісусу Христу відводилася інша роль – він особисто вінчав молоду пару, згідно численних весільних прикладів фольклору:

«...Ой, вже дзвони задзвонили,
Церковицю відчинили,
А в тій церковиці святий Спас
Подружив двоє дітей в Божий час» [1, 124].

Присутність самого Господа Бога у сільській церкві можна було б розцінити як надзвичайно серйозне ставлення до вінчання, аби не було фактів, що викривають таке лицемірство. Як свідчать джерела, цей релігійний обряд вважався недостатнім для надання шлюбу законності: життя молодих після вінчання ніяк не змінювалося. Якщо до «справжнього» весілля хтось із подружжя помирав, то інший не вважався вдівцем [6, 164]. Єдине, в чому думка церкви співпадала із сільськими уявленнями про шлюб, так це у забороні вінчатися чоловікові та жінці, які мали близькі ступені кровної чи духовної спорідненості [3, 103].

Не можна заперечувати той факт, що сенс свого життя українські селяни означеної доби вбачали у дітях. Саме це почуття можна віднести до найстійкіших імперативів їхнього традиційного світобачення [7, 494]. Для успішної реалізації свого материнського інстинкту наші пращури активно залучали всі відомі духовні важелі, як християнські, так і магичні.

Про стать, зовнішність та здоров'я дитини турбувалися заздалегідь. У вирішенні таких важливих питань, звичайно, не обходилося без магії. Батьки молодих розпочинали «ритуалити» ще на їх весіллі. Коли наречений та наречена приїздили до хати нареченого, свекруха знімала з нареченої фату, розстеляла її на столі і починала в'язати на ній вузлики, промовляючи: «До року – дитина, а потім – двоє...», і так доти, доки не нарахує потрібну їй кількість онуків.

Для того ж аби у молодих народжувалися дітки обох статей, їм у віз, яким вони їхали до церкви, запрягали коня та кобилу. На цьому обряді не закінчувалися. Змінюючи нареченій зачіску, жінки співали: «Першу косу закладаємо на сина-писаря, другу косу – на дочку-швачку». Для створення образу достатку та багатодітності протягом весілля використовують предмети із ознакою множинності – зерно, цукерки, сухий сир, крупинки каші, якими посипають наречену і кімнату, монети, серветки, ниточки із багатьма вузликами, що завбачливо кладуться до ліжка молодих [6, 176].

Іноді народження дитини було небажаним. Існувала величезна кількість ритуалів, які «притримували» настання вагітності або й зовсім сприяли її відсутності. Багато абсолютно наївних та безглузких магичних обрядів виконувалося ще на весіллі, але всі вони не несли шкоду здоров'ю жінки. Набагато гіршим було звернення жіноцтва до «бабок-абортісток», які діяли «на совість», точно позбавляючи дитину життя та перетворюючи жінку на каліку чи покійницю. Крім того, що місцеві «спеціалістки» вправно орудували веретенем, вони ще й не скупилися на поради: тим, хто хотів перервати вагітність радили попити настоянку із порошу, сірки, ртуті, селітри, горілки тощо [10, 250]. Як же Церква ставилася до дітовбивства? Відповідь є на сторінках Біблії, де чітко вказано, що живою людиною вважається не з народження, а з моменту зачаття, тобто аборт – повноцінне вбивство. Так як, Бог знає кожного задовго до появи на світ [8, 61], то людина, яка провокує смерть немовля у лоні матері, має бути покараною.

Таїнство дітонародження також не уникнуло магично-християнського впливу. Народження дитини супроводжувалося численними дещо дивними ритуалами, які аж ніяк не можна було назвати церковними. До того ж при пологах страждала не тільки жінка, але і батько дитини. Бідолашні чоловіки могли відчувати страждання, незалежно від власного бажання, або театральню відігравати передпологові муки.

Згідно християнських уявлень, біль при пологах жінки відчувають в знак покарання за первородний гріх, але професійні бабки-повитухи не збиралися миритися із цим, вміло перекидаючи страждання на чоловіка, а особливо відчайдушні – брали на себе.

Для полегшення становища вагітної жінки, яка мала от-от народити, існувала практика перекладення болю на власного чоловіка. Це могла зробити сама породілля або баба-повитуха. Траплялися ситуації, коли виснажена переймами жінка просила чоловіка

принести їй валик, але замість того, щоб підкласти його собі під спину, чимдуж біла ним чоловіка. Очманілий майбутній батько запитував дружину чи все з нею гаразд, на що вона відповідала: «А тобі боляче? От і мені боляче, хай і тобі так само буде!». В ситуаціях, коли місію «ката» брала на себе баба-повитуха, все відбувалося ще безглуздіше. До причинного місця батька дитини вона прив'язувала мотузку, кінець якої давала породіллі. Коли остання відчувала гострий біль при переймах, то тягла за мотузку, передаючи свої муки винуватцю [6, 73, 67]. Таке перекидання болю суперечить Церкві, яка сповідує емпатію до будь-якої живої істоти, тим більше до рідної: «Любов не робить ближньому зла» (Рим. 13:10) [8, 601].

Страждання могли передаватися чоловіку і за допомогою слів. Існували народні умілиці, які могли за допомогою молитовних заговорів зробити так, щоб боляче при пологах було майбутньому батькові, а не жінці: «Чоловік падає, на колінах повзає, а вона [дружина] дитину привела і сміється» [6, 68]. Якщо ж «люблячі» дружини з легкістю можуть заподіяти шкоду власним чоловікам, то для кого тоді написана фраза з Біблії: «Любовь да будет непритворна...» (Рим. 12:9) [8, 592].

Безпосередньо перед початком пологів породілля мала зняти із себе всі прикраси, розпустити волосся, розв'язати всі застібки та роззутися. Це саме мали зробити всі присутні. Також в будинку відмикалися всі замки та сундуки, виймалася заслонка із печі, відкривалися вікна та двері. Надворі розкручують вісь в колесі, промовляючи: «Як швидко крутиться, так швидко вродиться». Якщо ж ці псевдомагічні дії не увінчувалися успіхом, то селяни кидалися в іншу крайність: бігли за допомогою до місцевого священика.

З початком пологової діяльності всі також згадували про Господа та Діву Марію. Баба-повитуха бубоніла: «Я до жіночки прийшла, я приступаю, Пресвяту Діву прохаю, розпрощай, приступи-проступи, райські двері прочини, прочини...».

Із народження немовляти його знайомство із містикою продовжувалося. Мова йде про створення дбайливими родичами «могутніх» захисних амулетів із всього того, що вийшло із жінки разом із дитиною. Цей похідний пологовий матеріал іноді закопували (ховали) із почестями, трепетно загорнувши у шмат білої тканини чи кору. Вважалося, що такий «покійник» буде завжди тягнути дитину до рідного дому, на місце своєї могили.

Найчастіше такий «матеріал» ставав інгредієнтом для численних магічних реліквій. З метою захисту дитини ті чи інші післяпологові відходи сушили, прикрашали і зберігали в якості амулету. Існувала ще цікава практика із «родовою ниткою», якою була пов'язана жінка та новонароджена донька. Вона полягала у тому, щоб викинути пуповину там, де збирається народ – біля магазину, церкви, на базарі чи біля місця, де збираються потанцювати. Для кращого ефекту пуповину жбурляли у парубків [6, 72, 85, 91]. Все робилося для того «щоб було багато женихів», адже це було найбільшою проблемою українок кінця XIX – початку XX ст.

Що ж говорить Святе Письмо про подібні містичні маніпуляції, які і на магічні обряди не дуже-то й схожі. В релігійних текстах зазначається, що не може бути й мови про звернення світла за допомогою до темряви, адже це буде те саме, що у церкві з'являться ідоли, а Христос укладе угоду із Веліаром (2 Кор. 6:14–16) [8, 1077]. Більше того, людей, які використовували чорну магію «во благо» – робили захисні амулети чи талісмани, проводили ритуали на щастя, багатодітність, успіх тощо, треба було відлучати від Церкви. Згідно Біблійного письма, у таких грішників поступово згасає духовне начало і вони стають несприйнятливими до Божественної істини.

Висновки. Таким чином, наведені приклади виконання духовних обрядів свідчать про показове дотримання християнських традицій. Описані випадки залучення магії до вирішення власних проблем, свідчать про те, що люди не сподівалися на «милість Божу», а чекали допомоги як від світлих так і від темних сил. Селяни були проінформовані про покарання Церквою та Богом за подібні гріхи, але язичницькі традиції виявилися сильнішими за страх. Більше того, знаючи текст Святого Письма та Заповіді Господні, люди вміло інтерпретували їх на свій лад, використовуючи їх фрагментарно. Підсумовуючи наявні факти історичних джерел, можна зробити висновок, що материнство – закономірний фізіологічний процес, який не варто ні ідеалізувати, ні надавати йому сакрального значення.

Список використаної літератури

1. Записки НТШ. Т. 181. Релігія в житті українського народу. Зб. матеріалів наук. конф. у Рокка ді Папа (18–20.X.1963) / за ред. В. Янева. – Мюнхен; Рим; Париж: НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ, 1966. – 292 с.
2. Лихачев Д. С. Великое наследие. Повесть временных лет / Д. С. Лихачев. – Москва : Современник, 1975. – 367 с.
3. Петренко І.М. Духовна спорідненість у шлюбно-сімейних відносинах мирян Руської православної церкви XVIII ст.: матеріали Дев'ятої Міжнародної наукової конф., 25–27 трав. 2011 р. / І. М. Петренко // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. – К. : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2011. – С. 103–105.
4. Білик А. Д. Біблійні жінки / А. Д. Білик. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 932 с.
5. Пономарьов А. П. Українська етнографія. / А.П. Пономарьов. – К. : Либідь, 1994. – 316 с.
6. Кабакова Г. И. Антропология женского тела в славянской традиции / Г. И. Кабакова. – Москва : Ладомир, 2001. – 335 с.
7. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. : монографія. Черкаси : Вертикаль, 2007. – 640 с.
8. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / за ред. І. Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2011. – 1151 с.
9. Гримич М. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття : монографія / М. Гримич. – 2-е вид., – К. : Арістей, 2006. – 560 с.
10. Ігнатенко І. Жінка та її ненароджені діти: традиційні вірування й уявлення українців про контрацептиви та аборти // Народна культура українців: життєвий цикл людини : в 5 т. Т. 3 / наук. ред. М. Гримич. – К. : Дуліби, 2012. – С. 244–257.

References

1. Janev, V. (Ed.). (1966). *Relighija v zhytti ukrajinsjkogho narodu*. (Religion in the life of the Ukrainian nation). (Vol. 4). Mjunkhen – Rym – Paryzh: NTSh, UBNT, UVAN, UVU (in Ukr.)
2. Lykhachev, D. S. (1975). *Velikoe nasledie. Povest' vremennyh let*. (Great legacy. Tale of Bygone Years). Moskva: Sovremennik (in Rus.)
3. Petrenko, I. M. (Ed.). (2011). *Dukhovna sporidnenistj u shljubno-simejnykh vidnosynakh myrjan Rusjkoji pravoslavnoji cerkvy XVIII st.* (Spiritual kinship in the marriage and family relations of laumen of the Russian Orthodox Church of the XVIII century). Kyiv: Nacionaljnij Kyjevo-Pecherskijj istoryko-kuljturnyj zapovidnyk (in Ukr.)
4. Bilyk, A. D. (2011). *Bibliini zhinky. Novyi Zavit* (Bible women. New Testament). Ternopil: Navchalna knyha Bohdan (in Ukr.)
5. Ponomarjov, A. P. (1994). *Ukrajinsjka etnografija* (Ukrainian ethnography). Kyiv: Lybidj (in Ukr.)
6. Kabakova, G. I. (2001). *Antropologiya zhenskogo tela v slavyanskoj tradicii* (Anthropology of the female body in the Slavic tradition). Moskva: Ladoimir (in Rus.)
7. Prysiazhniuk, Yu. (2007). *Ukrainske selianstvo Naddniprianskoj Ukrainy: sotsiomentalna istoriia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* (Ukrainian peasantry of Naddniprjanska Ukraine: socio-mental history of the second part of the XIX – early of the XX centuries). Cherkasy: Vertykal (in Ukr.)
8. Oghijenko, I. (Ed.). (2006). *Biblija abo Knyghy Svjatogho Pysjma Starogho j Novogho Zapovitu* (The Bible or the Old and New Testament Scriptures). Kyiv: Aristej (in Ukr.)
9. Ghrymych, M. (2006). *Zvyhajeve cyviljne pravo ukrajinciv XIX – pochatku XX stolittja* (Customary civil Ukrainian law of XIX – early XX century). Kyjiv : Aristej (in Ukr.)
10. Ihnatenko, I. (2012). *Zhinka ta yii nenarodzhenni dity: tradytsiini viruvannia y uiavlennia ukraintsiv pro kontratseptyvy ta aborty* (Woman and her unborn children: traditional beliefs and perceptions of Ukrainians about contraceptives and abortions). In M. Hrymych (Ed.), *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyy tsykl liudyny* (Vol. 3, pp. 244–257). Kyiv: Duliby (in Ukr.)

KOROLOVA Inna, post-graduate student of the Department of Theory, History of State and Law of M. Ostrogradsky Kremenchug National University,
e-mail: koroljova.inessa@gmail.com

THE PHENOMENON OF THE UKRAINIAN MOTHER OF THE END OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES: A THEOLOGICAL DIMENSION

Abstract. Introduction. *A family is still being a significant component of our life. The Ukrainian Institute of Motherhood must be investigated because we deserve a better future. In order to achieve an objectivity, this research is focused on the analyzing of 'family phenomenon', including religious, moral categories and historical facts.*

The purpose of the research is to investigate the peculiarities of family life of Ukrainians through the prism of history and religion, identifying contradictions between them. To solve the above mentioned purpose the following methods of scientific investigation are applied: historical, descriptive, distributional, the method of comparative analysis, the method of typological analysis.

Research results. *The application of these scientific methods made it possible to demonstrate objectively the falsification of religious traditions, the violation of God's commandments, and the prejudiced attitude of parents to their own children. The scientific originality of the research results consists in an effort to reconsider the definition of maternal behavior from different angles, non-Christian cases in particular. The study makes it possible to ascertain the inadequacy of family life of Ukrainians in the late nineteenth and early twentieth centuries.*

Conclusion. *In order to objectively reproduce historical reality, it is necessary to further scrutinize gender aspect in order to avoid idealizing of Christian-moral scenarios and not to fall a victim of traditional stereotypes*

Key words: *lived (folk) religion, double belief (dvovir'ya), Christianity, magic, ritual, motherhood, wedding, pregnancy.*

Одержано редакцією 14.04.2020
Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК 94(477):32.019.5«1919/194»
DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-94-102

ГОРБАНЬ Тетяна Юріївна,
доктор політичних наук, професор
професор кафедри історії зарубіжної
україністики Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
Orcid ID: 0000-0003-0566-620X
e-mail: tayrgor@ukr.net

АКТ ЗЛУКИ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ В ОЦІНКАХ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті викладені погляди знакових представників української суспільно-політичної думки першої половини ХХ ст. на Акт Злуки, розкриті бачення ними наслідків цієї події та наведені міркування щодо причин як декларативного характеру Злуки, так і нереалізованості соборницьких намірів загалом. Вказано на актуальність дослідження проблеми соборності як у контексті сьогодення, так і в історичній ретроспективі.

Ключові слова: *Акт Злуки, соборність, УНР, ЗУНР, Директорія, український національно-визвольний рух, суспільно-політична думка, декларативний характер.*

Постановка проблеми. Серед найбільш складних проблем, що стоять нині перед українським суспільством, необхідність консолідації громадян нашої держави заради подолання головних викликів сучасності посідає одне з перших місць. Тож всебічні дослідження проблем соборності – як в контексті сьогодення, так і в історичній ретроспективі, осмислення і позитивного, і негативного досвіду, набутого в минулому у спробах втілити в життя соборницькі прагнення, є такими, що мають беззаперечне науково-теоретичне й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З перших років незалежності України і до сьогодні Акт злуки, його причини та наслідки активно досліджуються науковцями. Серед авторів як ґрунтовних комплексних досліджень, так і праць, в яких розглядаються ті чи інші аспекти проблеми, насамперед потрібно назвати В. Верстюка, П. Гай-Нижника, І. Гошуляка, І. Кураса, М. Литвина, В. Лозового, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Сергійчука,